

Инновация

ОРОЛБЎЙИ ХУДУДИНИНГ “ЯЙЛОВЛАР ХАРИТАСИ”

Бекход ОДИЛОВ,
ЎзФА Ботаника институти катта илмий ходими,
биологик фанлари номзоди

Мамлакатимизда чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етаначи соҳаларидан бири бўлиб, аҳолини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда алоҳида ўринга эга. Ушбу тармоқнинг қишлоқ хўжалиғи янги маҳсулотни ишлаб чиқаришдаги улуғи 46,3 фоиздан ташкил этади. 1991 йилдан бунён мамлакатимизда қорамоллар соғи қариб 1,5 баравар кўпайган. Бу гўш ва сўт ишлаб чиқариш ҳажмини оширишда муҳим омил бўлди.

Бирок юртимизда яйлов ерларидан фойдаланишда чорвачилик иқтисодиёти ривожланишига осонликлар даражада таъсир қилувчи омиллар ва бошқа қатор сабаблар туғайли пайдо бўлган ерлар дегривацияси охирида кескин экологик вазиятлар ҳам вужудга келди. Бу яйловлардан фойдаланишнинг барқарор моделига ўтказиш, яъни иқтисодий ва иқтисодий ривожланиши наҳдада яйлов ресурсларини инвестицияга йўналтирилган ҳолда улар имкониятини муостаҳамлашни талаб этмоқда.

Замонавий яйлов чорвачилигини да унинг хусусиятлари тўғрисида ахборотнинг янгилашувчи хўжалик чорвачилигини бошқаришда бир қатор қишлоқчиларни келтириб чиқаришда. Бу ўринда қорва молларини зарур мавзуда озуғига бой яйлов зоналарида боғиш, паст рентабелли, захарли ем-хашак ўтлари кўп бўлган ҳамда инвиротага мойил ва турғун шаклланиган яйловлардан қишлоқчиларнинг ҳақиқатда гал келмоқда.

Президентиимизнинг ҳорай йилнинг 31 январь куни республикамизнинг қўта қўрилган илим-фан намоёндалари ва 5ш олимлари билан математика, кимё, биология ва геология илим-фанлари ривожлантириш масалаларида бўлиб ўтган учрашуви натижалари ҳамда ўрмон хўжалиғи давлат қўмитасининг қўлаб-қувватлаши асосида Ўзбекистон Фанлар академияси Ботаника институти олимлари республикамизда ўрмон фанди ерларидаги табиий яйлов ресурсларининг электрон-рақамли ва геоахборот тизимларига асосланган маълумотлар базасини яратишни бошлаб юборди. Бунинг учун Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ерлари ташлаб олинди.

Табиий савол туғилди: нима учун айнан Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи яйловларини инвентаризациялаш

мақсад қилиб олинди? Албатта, бунга, биринчи келажда, илмий ишларнинг инвентаризация хажмлари тўғрли бўлди. Қолаверса, Қоракўлликлар Республикасида ҳудуднинг кенглиги бўйича Мўйноқ тумани Қўнғиротдан кейинги ўринда туради. Майдон қариб 4 миллион гектарни ташкил этиб, туманининг асосий қисmini ўрмон хўжалиғи тасаруфидан ерлар ташкил этади.

ОРОЛНИ ЎЗ ҲОЛИГА ТАШЛАБ ҚЎЯ ОЛМАЙМИЗ!

Геоботаник олимларни аниқ кўзиқитиришдан қараён ўсимлик қопламиде қенадиган ўз-ўзини тиклаш қараёнларини тадқиқ этиш ва унинг силларини ўрганишдир. Орол денгизининг қуриган тўбини табиатда ўз-ўзини тиклаш қараёнлари содир бўлаётган кенг майдон, деб айтиш мумкин. Экологимизнинг шаклланиш қараёнлари ва динамика тенденцияларини ўрганган ҳолда табиатдаги

муҳим фундаментал қўнуниятларни кашф қилиш мумкин.

Табиат шундай антропген асосида ҳаракат қилмади, агар инсон табиатни “тинч” қўйса, антропоген таъсир натижасида экотизимда содир бўлган бир-бир салбий ўзгаришлар ўз-ўзидан табиий қараёнлар асосида тикланиб боради. Агар Орол денгизини сувни чекинган дастлабки ҳудудларга – Мўйноқ туманининг жанубий ва жануби-ғарбий қисмларига рави солиқ, у жойларда муайян қўнуниятлар асосида шаклланиган турғун табиий ўсимлик қопламларини қўриш мумкин ва бу қараёнлар ўта сезимлик билан 30-40 йилда содир бўлади. Бирок денгизнинг қуриган тўбидан қўтарилаётган тузаларнинг инсон сапатлиги ва қишлоқ хўжалиғи экинлари қўриқатилган доимий зарарли таъсирлари табиий тикланиш қараёнларини тейлаштириш учун инсон аралашуви зарурлигини белгилаб бериш ва шу асосда денгизнинг қуриган тўбиде ўрмонзорлар барпо этиш ишлари жадал ташкил қилинмоқда.

“ЯЙЛОВ ХАРИТАСИ” БИГА НИМА БЕРАДИ?

Олиб борилаётган тадқиқотларда Орол денгизининг қуриган сатҳида турғун шаклланиш ва шаклланишда давом этаётган яйлов халлари устиде узоқ муддатли мониторинг қўриқининг илмий асосларини яратиш ва Мўйноқ туманини яқин келажда қорва маҳсулотлари ҳисобига иқтисодий-иқтисодий ривожлантириш чора-тадбирларини

ишлаб чиқишда фойдаланиладиган электрон-рақамли геоахборот маълумотлар базасини шакллантириш асосий мақсад қилиб олинган.

Тадқиқотлар аҳувида Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғининг электрон-рақамли яйловлар харитаси, яйловлар сиймалар харитаси ва яйловлардан маъсумий фойдаланиш хариталарини яратиш ҳамда яйловлар кадастрини ишлаб чиқиш режалаштирилган.

Тўғри тузилган ва қўла ахборотлар сарқовчи Яйловлар харитасини инсоннинг яқин чорвачилик ишлаб чиқариш билан боғлиқ фаолиятини бошқариш ёки чорвачиликни шакллантиришни қўлайлаштириш имкониятига эга беради, деб атайш мумкин. Ҳнда туман ўсимликлар қоплами ва яйловларнинг замонавий ҳолати тўғрисида фарқ зарурий ахборотлар қамланади. 3 турдаги яйлов хариталари ахборотлаштиришга яқин комплекс рақамланган харақтерга эга бўлиб, ўзаро фарқланса-да, бир-бирини тўқрайди ҳам.

Ушбу хариталар яйловларда боқиландиган қорва молларининг бош сонини аниқлаш, озуғавиллик қиймати қўриқ Оролдан яйлов контурларини белгилаш ва бундай ҳудудларда қорва молларини боқини ташкил этиш, маъсумий боқ-

ладиган ҳудудларни аниқлаш ва самарадор локализацияни таъминлаш учун қўлайлиқлар яратилади. Бу асос келажда яқин қорва қопламлари ташкил этиладиган Мўйноқ туманида чорвачилик базасини кенгайтириш имкониятларини баҳолаш ва замонавий чорвачилик мекементини ташкиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

МЎЙНОҚ ТАЯНЧ ХУДУДА АЙЛАНДИ

Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ҳудуди нисбатда кенг бўлиб, уни белгилаш мундтада аниқлаш тадқиқот уюшлари билан ўрганишнинг илқои йўқ. Шунинг учун тадқиқотларга Ерни масофадан зондашнинг замонавий усуллари ва инновацион методларини қўлдан ҳалда ўрганиш лозим топилди. Бу усуллар маҳсулоти бунун қунда табиатда қенадиган ҳар қандай динамика қараёнларини ўрганишда қўла келмоқда. Сунъий йўлдош маълумотлари алоҳида аҳамиятга эга. Улар ўзида ўсимлик қопламнинг ҳолати тўғрисида қўнун фойдали ахборотларни сарқайди. Бу маълумотлар орқали тарихий даврларга қам назар солиш имконияти мавжуд. Уларни тегшишлик дастурулар ва ўсимлик қоплами индекслари орқали қайта ишлаш асосида фойдаланувчи янги қерали бўлган натижаларни осон олиш мумкин. Бу теъор усуллари қўлаш яйловшунос олимларга ваит ва маълуми текаш ҳамда дала инспекцияларидан олдин ишончли маълумотларга эга бўлишида муҳимдир.

Сунъий йўлдош архив маълумотларининг дастлабки таҳлили натижаларидан шу қарор аниқ бўлди. Мўйноқ тумани яқин келажда мамлакатимизда яйлов чорвачилигининг таянч ҳудудларидан бирига айланмади. Жумладан, 1990-2019 йиллар орқалида Оролнинг қуриган тўбиде ўсимлик қопламнинг пайдо бўлиш динамикасида уларнинг

шаклланишида мойил зоналарнинг юзага келиши қўриқ иқобий тенденцияга эга яқин қўриқди. Энг қишлоқ асос базасининг ороли ва учта туғил ҳудудларда ўрта Осиё қўнунли қўлаори тарихий флорасини ўзида қамовиб қолган жуғундор ва қервезорларнинг, гилли қўлаорини ўзида ифода этган шувозорларнинг пайдо бўлганлиғидир.

Оролнинг қуриган тўбиде бундай ўсимлик қопламларининг пайдо бўлиш ҳудудда турғун ўсимлик қоплами шаклланиш жадал келаятгани ва бунда туз ўроқларини тўтуб қилишда муҳим аҳамиятга эга бўлган ва даракторларнинг устуқли қилиниши аниқлади. Сир аниқ, сув ресурсларидан қўнун оқиларча, келаждаки ўлғамий фойдаланиш натижасида Оролқум саҳраси пайдо бўлди. Энди уни тиклаш имконияти. Шунинг учун ҳорир Орол фокваси салбий оқибатларининг атроф-муҳит ва инсон турмуш шароитига таъсирини қамайтиришга асосий эътибор қаратилган. Орол бўйи ҳудудининг экологик инновациялар ва технологиялар зонаси, деб эълон қилиниши қафқарат мамлакатимизда қўла йиллик тақриблар асосида шаклланиган иқтисодий инволотларини. Бали жакнда қўла қиритилган илмий ишланмаларни ҳам Орол фоквасидан қўрқор қарор қўрган Мўйноқ тумани иқтисодий-иқтисодий инвентаризацияси яшилмаси ҳамда табиий экотизимларини қайта тиклаш қараёнларига сафарбар этишга туртки бўлади. Сўнги йилларда Орол денгизининг қуриган тўбиде шўр ва тоқоқ қишлоқли ўсимлик турларидан иборат ўрмонзорлар барпо этиш қўнунли кенгайтириш диққатга сазовордир. Ушбу тадқиқотлар самараси ўларок, яқин йиллар ичиде жақон хариталарида шўрхиллик ва тоқоқлик деб қайда этилган уюмлик денгиз тўбиде янги мослашувчан экотизим барпо бўлади. Бу асос, ишонимлик, инсоннинг табиат олдидали қарини қайтартиришнинг аниқ олиқ қўриқини сифатида эътироф этилади.

Gazetani yuklab olish (.pdf 4.23 mb)